

هرچند ایده امید از زمان آغاز خلقت آدمی وجود داشته است، اما بررسی علمی آن در زندگی انسان قدمتی کوتاه دارد و دوران طفولیت خود را می‌گذراند (بهار، ۱۳۹۰، ص ۱۳). درک رسیدن به اهداف یک فرد، رشته مشترک تلاش عالمانه‌ای بود که در دهه ۱۹۵۰ تا ۱۹۶۰ امید را تعریف می‌کرد (Snyder, 2002, p. 275). از این رو، فرانک (۱۹۶۸-۱۹۷۵) امید را به‌عنوان یک فرایند مشترک در رویکرد درمانگری مفهوم‌سازی نمود (Linley, 2004, p. 389).

بروینکس و ماله (۲۰۰۵)، پایرو (۱۹۹۴) و ارنست بلاچ (۱۹۸۶) نشان دادند که در واقع اکثر مردم امید را به‌عنوان یک هیجان توصیف می‌کنند و آن را به‌عنوان یک هیجانی مطرح می‌کنند (بهار، ۱۳۹۰، ص ۱۶).

اوی ریل (Averill)، کاتلین (Catlin) و چون (Chon)، امید را حالت شناختی تعریف کرده و بیان می‌کند وقتی اهداف دارای ویژگی‌های چهارگانه ۱. دست‌یافتنی ۲. تحت کنترل ۳. مهم تلقی شوند ۴. جامعه‌پذیر و اخلاقی باشند، امید شکل می‌گیرد (Snyder & Lopez Shane, 2007, p. 301).

فروم معتقد است، امید آمادگی برای لحظات واقع نشده است. امید نسبت به چیزی که وجود ندارد و یا نمی‌تواند وجود داشته باشد، هرگز پدید نمی‌آید. افراد امیدوار افرادی قوی‌تر بوده و برای کمک‌رسانی آماده‌ترند و تمام علائم حیات را نشان می‌دهند؛ حیاتی که سرشار از تولد و وقوع است. وی بیان می‌کند که امید عامل ذاتی و باطنی شالوده زندگی، و عامل پویا و دینامیک روان انسان است (اریک، ۱۳۸۰، ص ۲۹). ایشان امید را حالت تعادل میان انتظار انفعالی و عدم توجه به واقعیات دانسته، بیان می‌کند که امید پدیده‌ای متناقض است؛ نه انتظاری است انفعالی یا کنش‌پذیر، و نه نیرویی غیرواقعی‌بنانه که بتواند شرایط ناممکن را به وجود آورد (بهار، ۱۳۹۰، ص ۲۲).

اما/شنایدر، روان‌شناس مثبت‌نگری که تلاش گسترده‌ای در این موضوع نمود است، امید را به‌عنوان توانایی طراحی گذرگاه‌هایی به سوی هدف‌های مطلوب بر خلاف موانع، و کارگزاری یا انگیزش برای استفاده از این گذرگاه‌ها تعریف می‌کند (کار، ۱۳۸۵، ص ۲۱۱).

همان‌طور که در تعریف/شنایدر آمده، امید سائق هیجان‌ها و عاملی است که رفاه را در افراد به‌کار می‌اندازد (Snyder & Lopez Shane, 2007, p. 257). از نظر/شنایدر، امید یک هیجان انفعالی نیست که تنها در لحظات تاریک زندگی پدیدار می‌شود، بلکه فرایندی شناختی است که افراد به‌وسیله آن فعالیت‌های خود را دنبال می‌کنند. از نظر وی، امید فرایندی است که طی آن افراد اهداف خود را تعیین می‌کنند. و

ساخت و روایی سنجی مقیاس امید بر اساس منابع اسلامی

محمود خلیلیان شلمزاری* / غلامرضا جندقی** / عباس پستیده***

چکیده

این پژوهش با هدف ساخت مقیاس سنجش امید اسلامی تدوین یافته است. در مطالعه منابع اسلامی از روش توصیفی و در ارزیابی روایی مقیاس، از روش پیمایشی با نمونه‌ای ۴۳۰ نفری از طلاب و دانشجویان شهر قم به کار رفته است. برای تعیین روایی ساختار، از نظرات ۸ تن از کارشناسان دین در طیف لیکرت چهار درجه‌ای بهره گرفته شده است. میانگین نمرات همه کارشناسان بالاتر از ۳/۵ و ضریب تطابق کندال ۰/۲۴۳ با سطح معناداری ۰/۰۱۸ می‌باشد. در بررسی روایی محتوا، نظرات ۷ تن از کارشناسان روان‌شناسی با ضریب تطابق کندال ۰/۱۸۱ با سطح معناداری ۰/۱۴۶ می‌باشد. نتیجه بررسی روایی سازه به شیوه تحلیل عاملی با ارزش ویژه بیش از ۱، استخراج ۷ بار عاملی بالاتر از ۰/۳ بوده که در مجموع ۵۳/۷۱۹ درصد واریانس کل مقیاس را برآورد می‌کند. همبستگی بین عوامل و کل مقیاس در سطح ۰/۰۱ معنادار می‌باشد. عوامل استخراج شده در سطح نظری عبارتند از: هدف، تکیه‌گاه، اسباب و تلاش و در مرحله نهایی (پس از تحلیل عاملی) عبارتند از: هدف، تکیه‌گاه امید، اسباب امید، تلاش، موانع امید، رابطه فرد و تکیه‌گاه و راه‌حل‌های امید. روایی ملاکی با محاسبه ضریب همبستگی مقیاس امید اسلامی و مقیاس امید شنایدر ۰/۵۳۰ بوده و در سطح ۰/۰۱ معنادار است. در بررسی اعتبار مقیاس، ضریب آلفای کرنباخ در دو مرحله آزمایشی و نهایی به ترتیب ۰/۸۸۳ و ۰/۸۹۴ می‌باشد و همبستگی بین دو نیمه مقیاس برابر با ۰/۸۲۸ می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: اسلام، امید اسلامی، مقیاس، روایی.

* کارشناسی ارشد روان‌شناسی بالینی موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

** دانشیار دانشگاه پردیس قم

*** استادیار دانشگاه قرآن و حدیث

راهکارهایی برای رسیدن به آن اهداف خلق می‌کنند و انگیزه لازم را برای به اجرا در آوردن این راهکارها ایجاد کرده و در طول مسیر حفظ می‌کنند.

این سه مؤلفه الگوی امید، به‌عنوان اهداف، تفکر گذرگاه (Pathway thinking) و تفکر کارگزار (Agency thinking) شناخته می‌شوند (Snyder & Lopez Shane, 2007, p. 257).

در نگرش و بینش قرآنی، امید عاملی مهم برای تحرک و تلاش و زندگی و مانعی برای دوری از افسردگی، خودکشی و طغیان است (منصوری، ۱۳۹۱). قرآن امید را عاملی مهم در حرکت و زندگی بشر برمی‌شمرد، آن را عاملی می‌داند که وی را به‌سوی کار، یا عملی سوق می‌دهد (همان). از نظر جهان‌بینی توحیدی، امید تحفه الهی است که چرخ زندگی را به گردش واداشته و موتور تلاش و انگیزه را پرشتاب می‌کند (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۱۴، ص ۳۲۹). گسترده‌گی این مفهوم در متون دینی، اندیشمندان مسلمان را بر آن داشت تا نسبت به آن اظهار نظر نمایند.

فیض کاشانی، امید را به‌عنوان یک مقوله هیجانی قلمداد، و آن را شادمانی درونی بیان می‌کند: «امید شادمانی دل به خاطر انتظار چیزی است که آن محبوب اوست» (فیض کاشانی، ۱۳۷۹، ص ۳۱۱) و این حالت هیجانی ثمره علم به جریان اکثر اسباب است (همان، ص ۳۱۴). ایشان امید را مایه حرکت به‌سوی عمل معرفی و بیان می‌کند که این حالت برحسب امکان موجب کوشش در تهیه سایر اسباب و برانگیزنده عمل است. از این‌رو، امید در همه احوال موجب طول مجاهده بر عمل و دوام مواظبت بر طاعت است (همان).

برخلاف فیض کاشانی، آیت‌الله مصباح، امید را امری شناختی قلمداد و بیان می‌کند: «امید یک حالت روانی است که از علم معرفت و شناخت نسبت به مبدأ و معاد حاصل می‌شود. ایشان معتقد است که شناخت و معرفت به‌عنوان یک مقدمه، و شرط لازم در پیدایش حالت رجاء نقش دارد (مصباح، ۱۳۸۰، ص ۴۰۴). امید و ترس افراد به میزان شناخت و معرفت و نیازهایی که درک می‌کنند، بستگی دارد (مصباح، ۱۳۷۹). رجاء حالتی است که از نوعی معرفت و خداشناسی در نفس انسان حاصل آید و منشأ آثار عملی شود؛ یعنی در واقع، امید به لقاء خدا و ناامیدی از آن، پس از شناخت و معرفت، که طبعاً ریشه‌دارتر و مبنائی‌تر است، به‌عنوان علت و اساس دست زدن به اعمال زشت و زیبا و اساس صلاح و فساد انسان و در نهایت، عامل وصول به پاداش و کیفر اخروی مطرح می‌شود.

بنابراین، رجاء به لقاء خدا، از یک‌سو، اثر و معلول شناخت است و در اثر ضعف معرفت و وجود غفلت از یاد خدا و قیامت زوال می‌پذیرد و از سوی دیگر، علت و عامل مؤثر در تغییر رفتار

انسان و نهایتاً، وصول وی به سعادت ابدی است و فقدان آن موجب شقاوت جاودانی خواهد بود (مصباح، ۱۳۸۰، ص ۴۰۴).

همان‌گونه که برخی پژوهشگران بیان کرده‌اند: «اگر کسی بخواهد درباره امید در قرآن تحقیق و پژوهشی انجام دهد، می‌بایست به حوزه روان‌شناسی امید بیش از جنبه‌های دیگر آن توجه کند» (خلیل منصوری، ص ۲). از این‌رو، با توجه به گستردگی موضوع امید در اسلام ضروری است که با نگاه روان‌شناختی این موضوع به‌صورت مبسوط مورد بررسی قرار گیرد. از سوی دیگر، با بررسی ادبیات پژوهش، مقیاسی که امید را مستقلاً از دیدگاه اسلام مورد سنجش قرار دهد، یافت نشد. مقیاس‌های ساخته‌شده عمدتاً غربی و وابسته به فرهنگ غرب می‌باشد. از سوی دیگر، برخی از مقیاس‌هایی که در این زمینه در داخل کشور ساخته شده، از دیدگاه اسلام مورد تأیید نمی‌باشد. مانند مقیاس امید زندگی هزاروسی (۱۳۸۵)، که براساس مفاهیم معنادرمانی فرانکل تنظیم شده است. پژوهشگرانی (مظاهری و پسندیده، ۱۳۹۰) که در حوزه اسلامی این موضوع مقیاس ساخته‌اند، امید را مستقلاً بررسی نموده و مقیاسی مستقل برای آن طراحی نکرده‌اند. از این‌رو، ضرورت دارد تا مقیاسی به‌صورت مستقل، متناسب با دیدگاه و نگرش افراد جامعه اسلامی کشور ایران ساخته شود.

در بررسی پیشینه پژوهش نتایج حاصل از تحقیقات نووتنی و همکاران نشان داد امید، کیفیت اندازه‌پذیری است (پورغزین و غفاری، ۱۳۸۴).

برای اندازه‌گیری امید، چندین مقیاس ساخته شده است. این مقیاس‌ها به دو دسته تقسیم می‌شوند: دسته اول، مقیاس‌های خودگزارشی هستند. مقیاس امید سرشتی بزرگسالان، مقیاس حالت امید، سنج‌های خود گزارشی رگه و حالت برای بزرگسالان، مقیاس امید برای کودکان دبستانی و مقیاس امید برای کودکان دبستانی در این دسته قرار دارند. دسته دوم، مقیاس‌های مشاهده‌ای هستند که بر اساس آنها فرد مشاهده‌گر میزان امید را در افراد دیگر گزارش می‌کند. مقیاس مشاهده‌ای امید سرشتی بزرگسالان، مقیاس مشاهده‌ای امید کودکان و مقیاس مشاهده‌ای امید خردسالان از این دسته هستند. پژوهشگران، والدین و آموزگاران به کمک آنها می‌توانند میزان امید افراد را مشخص سازند. علاوه بر اینها، یک مقیاس امید بزرگسالان مربوط به حیطه خاص هم وجود دارد که امید را در مسائل اجتماعی، تحصیلی، خانوادگی، روابط رومانیتیک و فعالیت‌های شغلی و تفریحی می‌سنجد (کار، ۱۳۸۵، ص ۲۱۱). تاکنون آزمون‌های مختلفی برای امید ساخته شده است که به ذکر آنها می‌پردازیم.

– مقیاس رگه ۱۲ ماده‌ای بزرگسالان (Adult Trait Hope Scale): اشنایدر، هریرث و دیگران (۱۹۹۱) یک شاخص رگه ۱۲ ماده‌ای برای نوجوانان ۱۶ سال و به بالا ساختند. پاسخ‌دهندگان به هر

ماده در یک پیوستار ۸ امتیازی لیکرت (۱ = کاملاً نادرست تا ۸ = کاملاً درست) پاسخ می‌دهند (جیانا، ۲۰۰۹). نمره میانگین این مقیاس در نمونه‌های دانشگاهی و غیردانشگاهی تقریباً ۴۸ [وقتی از پیوستار ۸ گزینه‌ای استفاده شود] می‌باشد. همسانی درونی (سطح آلفا) این مقیاس، معمولاً در دامنه ۰/۸۰ قرار دارد، و پایایی‌های بازآزمایی در دوره‌های ۸ تا ۱۰ هفته‌ای ۰/۸۰ یا بیشتر بوده است. به علاوه، اطلاعات زیادی در مورد اعتبار همزمان مقیاس امید در خصوص همبستگی مثبت آن با مقیاس‌های دیگر وجود دارد (Snyder & Lopez, 2007, p. 257).

مقیاس امید کودکان: /شنایدر در سال ۱۹۹۷ این مقیاس را ارائه کرد. یک شاخص رگه ۶ ماده‌ای خود گزارشی است که مختص کودکان ۷ تا ۱۴ ساله می‌باشد (Linley & Joseph, Stephen, 2004, p. 391). آلفای این مقیاس نزدیک به ۰/۸۰ می‌باشد و اعتبار بازآزمایی در دوره‌هایی با فاصله یک ماهه ۰/۷۰ تا ۰/۸۰ می‌باشد. روایی همزمان مقیاس امید کودکان، در چارچوب ارتباط مثبت با سایر شاخص‌ها (مانند: ارزش خود) و ارتباط منفی با شاخص‌های (مانند: افسردگی) نشان داده شد. سرانجام، نتایج تحلیل عاملی، ساختار دو عاملی مقیاس امید کودکان را تأیید کرد (Snyder & Lopez, 2007, p. 257).

مقیاس حالت امید بزرگسالان (SHS): /شنایدر و همکارانش این مقیاس را ساختند. یک مقیاس ۶ ماده‌ای خودگزارش‌دهی که از تفکر هدفمند اینجا و اکنون استفاده کرده است. ارتباط درونی مواد کاملاً بالا می‌باشد (آلفا اغلب در دامنه ۰/۹۰ می‌باشد).

مقیاس امید در عرصه‌های خاص بزرگسالان (DSHS): در سال ۱۹۹۹ توسط سیمپسون به‌منظور ارزیابی امید سرشتی بزرگسالان ساخته شد. این آزمون، میزان امید آموذنی‌ها را در ۶ عرصه اجتماعی، تحصیلی، خانوادگی، عاشقانه، شغل و فعالیت‌های اوقات فراغت می‌سنجد. همسانی درونی این مقیاس (آلفا ۰/۹۳) با دامنه آلفا از ۰/۸۶ تا ۰/۹۳ گزارش شده است (Snyder & Lopez, 2007, p. 66).

آزمون امید میلر: این آزمون از نوع تشخیصی است. پرسش‌نامه میلر، به‌طور مجدد از نظر هماهنگی عامل‌های پیشنهاد شده برای امید و هماهنگی ماده‌ها با همدیگر و دقت در انتخاب جنبه‌های مختلف از نظر رفتارهای حاکی از امید، توسط شش نفر از استادیاران دانشگاه‌های آمریکا مورد بحث و بررسی و مورد تأیید آنها واقع شد. حسینی (۱۳۸۵)، برای تعیین روایی این پرسش‌نامه، از نمره سؤال ملاک استفاده کرد و مشخص گردید که بین این دو رابطه مثبت معنی‌داری وجود دارد ($r=0/71$) و $(P<0/001)$. و برای تعیین اعتبار پرسش‌نامه از دو روش آلفای کرونباخ و تصنیف استفاده کرد که به این ترتیب، ضرایب آن برابر با ۰/۹۰ و ۰/۸۹ می‌باشد. در تحقیق حسینیان (۱۳۸۶) نیز برای تعیین اعتبار

پرسش‌نامه مذکور، از دو روش آلفای کرونباخ و تصنیف استفاده شده که ضرایب به‌دست‌آمده به ترتیب، برای کل آزمون‌های ۰/۶۹ و ۰/۶۵ می‌باشد.

مقیاس امیدواری نوجوانان: در سال ۱۹۸۵ پاملا هیندز (Pamela Hinds) این مقیاس را طراحی کرد که شامل ۲۴ عبارت است و میزان احساسات مثبت نوجوانان نسبت به آینده را هنگام تکمیل پرسش‌نامه اندازه‌گیری می‌نماید. همسانی درونی این مقیاس در مطالعات مختلف ۰/۹۲ - ۰/۸۶ گزارش شده است. این مقیاس در ایران توسط مریم رسولی و همکاران در سال ۱۳۸۷ به‌منظور سنجش امیدواری نوجوانان ساکن مراکز شبانه‌روزی علاوه بر ترجمه، و پایایی و اعتبار آن را بررسی نمودند (رسولی و همکاران، ۱۳۸۹).

مقیاس امید به زندگی: این مقیاس توسط بهرام هزاروسی ساخته شده است که شامل هفتاد سؤال بر اساس مفاهیم معنادرمانی فرانکل تنظیم شده است و دارای پاسخ چهار دامنه‌ای می‌باشد که به هر سؤال از ۱ تا ۴ نمره با توجه به انتخاب آموذنی نمره تعلق می‌گیرد. در این مقیاس، علاوه بر امید، مسئولیت‌پذیری و معناداری هر کدام به ترتیب با ۱۹ و ۲۸ سؤال مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. پایایی این مقیاس با اجرا بر روی جامعه ۶۲ نفری با آلفای کرونباخ ۰/۸۹ به‌دست آمده و روایی آن توسط دو تن از استادان و تعدادی از دانشجویان کارشناسی ارشد مشاوره تأیید شده است (هزاروسی، ۱۳۸۵، ۱۳۹۱).

بنابراین پژوهش حاضر در صدد پاسخ‌گویی به پرسش‌های زیر است: آیا می‌توان بر اساس مولفه‌های امید مقیاسی علمی برای سنجش آن از دیدگاه اسلام ارائه کرد؟ میزان روایی مقیاس سنجش امید چه مقدار می‌باشد؟ میزان اعتبار مقیاس سنجش امید چه مقدار می‌باشد؟

روش پژوهش

روش تحقیق پژوهش حاضر از دو روش توصیفی و پیمایشی استفاده شده است. به‌منظور جمع‌آوری آموزه‌های دین درباره امید، با استفاده از روش توصیفی و با رجوع به منابع مدون اسلامی داده‌های موردنیاز استخراج، سپس دسته‌بندی و مورد بررسی قرار گرفت و برای ارزیابی روایی مقیاس امید از روش پیمایشی استفاده شده است.

جامعه و حجم نمونه: جامعه آماری این پژوهش عبارتند از: طلاب پایه‌های ۶ تا ۹ حوزه علمیه قم در سال تحصیلی ۱۳۹۱-۱۳۹۰، دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه قم در سال تحصیلی ۱۳۹۱-۱۳۹۰، دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه پردیس تهران واحد قم در سال تحصیلی ۱۳۹۱-۱۳۹۰، و دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه آزاد واحد قم در سال تحصیلی ۱۳۹۱-۱۳۹۰.

حجم نمونه در پژوهش حاضر، بر اساس برآورد حجم نمونه بر حسب جدول کرجسی و مورگان (۱۹۷۰) تعیین شده است. از آنجاکه حجم جامعه حدوداً برابر با ۱۶ هزار نفر می‌باشد، جدول کرجسی و مورگان متناسب این حجم از جامعه، نمونه‌ای ۳۷۵ نفری را پیشنهاد می‌کند. اما از آنجا که خطای نمونه‌گیری با اندازه نمونه رابطه معکوس دارد و به هر میزان اندازه نمونه افزایش یابد، خطای نمونه‌گیری کمتر می‌شود (بیابانگرد، ۱۳۸۶، ص ۱۳۲)، محقق نمونه‌ای برابر با ۴۳۰ نفر برای پژوهش انتخاب کرده است که حتی از حجم نمونه پیشنهادی جدول کرجسی و مورگان برای جامعه با صد هزار نفر هم بیشتر می‌باشد. علاوه بر این، از آنجا که یکی از مراحل ساخت مقیاس، بررسی روایی سازه به شیوه تحلیل عاملی می‌باشد، براساس آزمون کفایت نمونه برداری، این تعداد نمونه جهت انجام تحلیل عاملی معنادار می‌باشد.

ابزار پژوهش

مقیاس پژوهشگر ساخته امید اسلامی: مقیاس امید اسلامی نخستین بار توسط پژوهشگر برای بررسی میزان امید بر اساس منابع اسلامی طراحی و ساخته شده است. فرایند ساخت این مقیاس به شرح زیر می‌باشد. مرحله اول: شناسایی و مطالعه منابع اسلامی مربوط به امید، دسته‌بندی، اولویت‌بندی و ثبت آنها. در این مرحله، مفاهیم «رجا»، «یأس» و «قنوط» با تمام مشتقات آنها در قرآن کریم و روایات اهل بیت^{علیهم‌السلام} بررسی شد. نتیجه این بررسی، ساختار منطقی شکل‌گیری امید را در سه بعد شناختی، عاطفی و رفتاری نشان داد.

مرحله دوم: استخراج مؤلفه‌ها و مقوله‌های نظری امید بر اساس منابع اسلامی.

با بررسی نظری مفهوم امید از دیدگاه اسلام، چهار مؤلفه اساسی آن یعنی هدف، تکیه‌گاه امید، اسباب و تلاش استخراج شد. پس از کشف و استخراج مؤلفه‌های امید، محقق به مقوله‌ها و عناوین زیرمجموعه‌ای هریک از مؤلفه‌ها پرداخت تا بتواند بر اساس آنها پرسش‌نامه امید از دیدگاه اسلام را طراحی کند. مؤلفه‌های به‌دست‌آمده به قرار ذیل می‌باشد:

الف. مؤلفه هدف شامل دو مقوله ۱. مطابقت با واقع ۲. قابل دست‌یابی بودن؛

ب. مؤلفه تکیه‌گاه شامل ۱. آگاه بودن تکیه‌گاه ۲. مهربان بودن تکیه‌گاه ۳. قادر بودن تکیه‌گاه ۴.

اعتماد و حسن ظن به تکیه‌گاه؛

ج. مؤلفه اسباب شامل ۱. باور به اسباب فرا مادی ۲. اصالت اسباب فرا مادی ۳. قابل پیش‌بینی

نبودن راه‌حل‌ها؛

د. مؤلفه تلاش و کوشش شامل ۱. عمل کردن متناسب با هدف ۲. تحمل سختی‌های تلاش؛
مرحله سوم: سنجش روایی ساختار: قبل از طراحی پرسش‌های مقیاس برای کسب اطمینان بیشتر، مؤلفه‌های استخراج‌شده با نحوه دلالت و مستندات آن به هشت تن از کارشناسان دین تحویل داده شد تا میزان مطابقت آنها با مستندات اسلامی را در یک جدول با لیکرت چهار درجه‌ای، مشخص کنند.
مرحله چهارم: طراحی سؤالات بر اساس مستندات اسلامی و ارائه آنها به کارشناسان برای سنجش روایی محتوا. گویه‌های اولیه مقیاس امید از دیدگاه اسلام، شامل ۴۶ سؤال طراحی گردید. سپس، برای بررسی روایی وابسته به محتوا، از دیدگاه کارشناسان علوم اسلامی و روان‌شناسی استفاده شد. از این‌رو، جداول گویه‌ها به هفت تن از کارشناسان متخصص در علوم اسلامی و روان‌شناسی ارائه شد تا نظر خود در زمینه میزان مطابقت هر گویه با مؤلفه نام برده را براساس نحوه دلالت ذکر شده در یک مقیاس لیکرت چهار درجه‌ای اعلام نمایند.

مرحله پنجم: انتخاب گویه‌های مناسب: از میان ۴۶ سؤال اولیه پرسش‌نامه، ۳۵ سؤال به اتفاق آراء کارشناسان، نمرات ۳ و ۴ (گزینه‌های خیلی زیاد و زیاد در میزان موافقت گویه‌ها) را به خود اختصاص داده و در ۱۱ سؤال باقیمانده، برخی کارشناسان نمرات ۱ (گزینه بسیار کم) و نمره ۲ (گزینه کم) را به گویه‌ها اختصاص داده‌اند. بنابراین، با توجه به چند برابر بودن پرسش‌های اولیه و برای اینکه وزن گویه‌ها برای هر مقوله مساوی سایر مقوله‌ها باشد، از میان ۳۵ سؤالی که در بین کارشناسان توافق بالایی به خود اختصاص داده بودند، ۳۳ سؤال انتخاب شد تا برای هر مقوله ۳ سؤال در پرسش‌نامه داشته باشیم. از این‌رو، محاسبات آماری بر روی ۳۳ گویه اجرا شد.

مرحله ششم: اجرای آزمایشی برای بررسی مقدماتی: محقق با اجرای فرم پرسش‌نامه ۳۳ سؤالی بر روی ۲۸ نفر از افراد جامعه، به بررسی آزمایشی مقیاس پرداخت. پس از تحلیل و بررسی آماری، با تغییر جزئی در واژگان برخی گویه‌ها، همان فرم ۳۳ سؤالی مقیاس امید برای اجرای نهایی تدوین شد.

مرحله هفتم: شیوه نمره‌گذاری: مقیاس امید از دیدگاه اسلام (بر اساس منابع اسلامی)، به‌صورت لیکرت چهار درجه‌ای طراحی شده است. در این مقیاس، به سؤالات ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۹، ۳۰، و ۳۲ نمره معکوس تعلق می‌گیرد. در این مقیاس، حداقل نمره (۳۳)، نشانگر امید پایین و حداکثر نمره (۱۳۲) نشان‌دهنده امید بالا می‌باشد. سؤالات ۱، ۱۲، و ۲۳، مطابق بودن هدف با واقع، سؤالات ۲، ۱۳، و ۲۴ دست یافتن بودن هدف؛ سؤالات ۳، ۱۴، و ۲۵ آگاه بودن تکیه‌گاه امید؛ سؤالات ۴، ۱۵، و ۲۶ مهربان بودن تکیه‌گاه امید؛ سؤالات ۵، ۱۶، و ۲۷ توانا بودن تکیه‌گاه امید؛ سؤالات ۶، ۱۷، و ۲۸ حسن

تطابق کندال» و آزمون معناداری خی دو استفاده شده است. برای بررسی روایی ملاکی، از ضریب همبستگی پیرسون و جهت بررسی روایی سازه از تحلیل عاملی به روش اکتشافی استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

برای دست‌یابی به میزان روایی مقیاس نتایج روایی محتوا، روایی ملاک و روایی سازه ارائه می‌شود. الف. تحلیل داده‌های مربوط به روایی محتوایی مقیاس امید اسلامی: شیوه سنجش روایی محتوا، دو حیطة ساختار و محتوای مقیاس امید صورت گرفت. نتایج و تحلیل آن در ادامه می‌آید.

۱. تحلیل داده‌های مربوط به روایی محتوایی ساختار مقیاس امید اسلامی:

ضریب تطابق کندال میان هشت نفر از کارشناسان خبره، که روایی محتوایی ساختار مقیاس امید اسلامی را ارزیابی نمودند، محاسبه شد که نتایج آن در ذیل ارائه شده است.

جدول ۱: نمرات نمرات کارشناسان خبره برای میزان موافقت مؤلفه‌های نظری امید با مستندات اسلامی و نحوه دلالت

نقاط درصدی		شاخص‌های آمار توصیفی					
۷۵ درصدی	۵۰ درصدی	۲۵ درصدی	پیشینه	کمینه	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد گزاره
۴	۴	۴	۴	۴	۰/۰۰۰	۴	۱۵
۴	۴	۴	۴	۴	۰/۰۰۰	۴	۱۵
۴	۴	۴	۴	۲	۰/۵۹۴	۳/۷۳	۱۵
۴	۴	۳	۴	۳	۰/۵۰۷	۳/۶۰	۱۵
۴	۴	۳	۴	۲	۰/۶۴۰	۳/۵۳	۱۵
۴	۴	۳	۴	۳	۰/۴۸۸	۳/۶۷	۱۵
۴	۴	۴	۴	۳	۰/۳۵۲	۳/۸۷	۱۵
۴	۴	۴	۴	۲	۰/۵۱۶	۳/۸۷	۱۵

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، میانگین نمرات تمام کارشناسان بالاتر از ۳/۵ بود. بنابراین، از نظر کارشناسان خبره، مؤلفه‌های نظری امید اسلامی در حد «زیاد» و «خیلی زیاد» با آموزه‌های اسلام مطابقت دارد. این امر بیان می‌کند که مقیاس امید اسلامی از روایی ساختار بالایی برخوردار است.

جدول ۲: ضریب معناداری هشت نفر از کارشناسان خبره

ضریب تطابق کندال	
۸	تعداد گزاره
۰/۲۴۳	ضریب تطابق کندال
۲۷/۲۵۸	مجذور کای
۱۴	درجه آزادی
۰/۰۱۸	سطح معناداری

$$(w=0/243, \tau=0/018)$$

داده‌های جدول ۲ نشان می‌دهد که ضریب تطابق کندال ۰/۲۴۳ با سطح معناداری ۰/۰۱۸، نشان‌دهنده میزان توافق کارشناسان خبره در مورد موافقت مؤلفه‌های نظری با مستندات اسلامی و نحوه دلالت آن می‌باشد. با مراجعه به جدول، مقادیر بحرانی خی ۲ آزمون معنادار بودن این مشخصه آماری نشان می‌دهد که مجذور خی دو با درجه آزادی ۱۴ در سطح ۰/۰۲۵ معنادار می‌باشد.

ظن به تکیه‌گاه امید؛ سؤالات ۷، ۱۸، و ۲۹ باور به تأثیر اسباب فرامادی در رسیدن به هدف؛ سؤالات ۸، ۱۹، و ۳۰ باور به اصالت اسباب فرامادی در رسیدن به هدف؛ سؤالات ۹، ۲۰، و ۳۱ قابل پیش‌بینی نبودن راه‌حل‌های رسیدن به هدف؛ سؤالات ۱۰، ۲۱، و ۳۲ تلاش متناسب با هدف و سؤالات ۱۱، ۲۲، و ۳۲ تحمل و پایداری در رسیدن به اهداف را می‌سنجند.

مقیاس امید بزرگسالان اشنايدر: این مقیاس، یک سیاهه ۱۲ ماده‌ای است که برای برانگیزی امید حالتی فرد در بزرگسالان و سنین بالای ۱۵ سال طراحی شده است که بر روی یک پیوستار ۴ گزینه‌ای (از ۱= قطعاً غلط، ۲ اکثر موارد غلط، ۳= اکثر موارد درست، و ۴= قطعاً درست) مدرج شده است. دامنه نمرات حداقل ۸ و حداکثر ۳۲ است. چهار ماده سؤال نشان‌دهنده راهیابی (۱، ۴، ۶، و ۸)، و چهار ماده سؤال نشان‌دهنده عاملیت (۲، ۹، ۱۰، و ۱۲) و چهار گزینه انحرافی (۳، ۵، ۷، و ۱۱) است (بهارى، ۱۳۹۰، ص ۱۲۷).

روش گردآوری اطلاعات: با استفاده از داده‌ها و مبانی مربوط به امید، بر اساس آیات و روایات و با مطالعه کتاب‌ها و پژوهش‌های روان‌شناسی در این موضوع، به‌ویژه در زمینه آزمون‌سازی، ساخت مقیاس امید از دیدگاه اسلام در دستور کار قرار گرفت. در این بخش، به‌منظور سنجش و اندازه‌گیری امید با توجه به مؤلفه‌های به‌دست‌آمده، آزمونی طراحی و ساخته شد که در طرح تحقیق به فرایند آن اشاره شد.

به‌منظور گردآوری اطلاعات، محقق با مراجعه به کلاس‌های طلاب و دانشجویان، پیش‌تر به‌طور تصادفی خوشه‌ای انتخاب شده بودند و با ارائه توضیحات لازم درباره اهداف پژوهش و نحوه پاسخ‌دهی به پرسش‌های آزمون، پرسش‌نامه امید اسلامی به آزمودنی‌ها ارائه و از آنها خواسته شد پس از خواندن شیوه‌نامه کتبی آن، با دقت به گزاره‌ها پاسخ دهند و مشخصات جمعیت‌شناختی همچون سن، جنس، مقطع و رشته تحصیلی و نیز وضعیت تأهل خود را درج کنند. ۴۳۰ پرسش‌نامه توزیع شده، با توجه به برنگرداندن برخی و ناقص بودن بعضی، در نهایت تعداد ۴۰۱ پرسش‌نامه، به کمک برنامه spss نمره‌گذاری و تجزیه و تحلیل شد.

روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها: در این پژوهش، داده‌ها با استفاده از چند شاخص آماری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند: در بخش توصیفی، برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از جداول و نمودارهای فراوانی و شاخص‌های مرکزی استفاده شد. در بخش استنباطی، علاوه بر شاخص‌های مرکزی، برای بررسی رابطه بین متغیرها، شاخص همبستگی مورد استفاده قرار گرفت.

برای بررسی میزان توافق نظرات کارشناسان درباره روایی محتوایی از شاخص آماری «ضریب

۲. تحلیل داده‌های مربوط به روایی محتوایی مقیاس امید از دیدگاه اسلام:

برای مشخص کردن میزان توافق بین هفت نفر از کارشناسان، که روایی محتوایی مقیاس امید را برعهده داشتند، از ضریب تطابق کندال به شرح زیر استفاده شده است:

جدول ۳: نمرات کارشناسان اسلامی و روان‌شناسی به میزان موافقت گویندها با مقوله بر اساس نحوه دلالت

کارشناس	تعداد گویه	میانگین	انحراف استاندارد		نقاط درصدی	
			کمینه	بیشینه	۲۵ درصدی	۷۵ درصدی
کارشناس ۱	۳۳	۳/۳۶	۳	۴	۲۵ درصدی	۷۵ درصدی
کارشناس ۲	۳۳	۳/۳۰	۲	۴	۳	۴
کارشناس ۳	۳۳	۳/۵۵	۳	۴	۳	۴
کارشناس ۴	۳۳	۳/۱۲	۲	۴	۳	۳
کارشناس ۵	۳۳	۳/۵۵	۳	۴	۳	۴
کارشناس ۶	۳۳	۳/۰۹	۲	۴	۳	۳/۵۰
کارشناس ۷	۳۳	۳/۶۱	۳	۴	۳	۴

همان‌گونه که از جدول ۳ به‌دست می‌آید، میانگین نمرات تمام کارشناسان بالاتر از عدد ۳ قرار دارد. بنابراین، از نظر همه کارشناسان، تمامی گویه‌های طراحی شده برای مقیاس امید اسلامی در حد قابل قبولی مطابق با آموزه‌های اسلام می‌باشد و بیانگر این است که مقیاس امید اسلامی از روایی محتوایی بالایی برخوردار است.

جدول ۴ ضریب معناداری هفت نفر از کارشناسان

ضریب تطابق کندال	
تعداد گزاره	۷
ضریب تطابق کندال	۰/۱۸۱
مجذور کای	۴۰/۴۳۴
درجه آزادی	۳۲
سطح معناداری	۰/۱۴۶

$$(w=0/181, r=0/146)$$

داده‌های جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که ضریب تطابق کندال ۰/۰۸۴ با سطح معناداری ۰/۸۴۱، بیانگر میزان توافق کارشناسان خبره در مورد موافقت گویه‌های طراحی شده با مقوله‌ها می‌باشد.

ب. تحلیل داده‌های مربوط به روایی ملاکی مقیاس امید اسلامی: برای تعیین روایی وابسته به ملاک، مقیاس امید/شنایدر همزمان با مقیاس امید اسلامی اجرا شد.

جدول ۵: همبستگی بین امید اسلامی و امید شنایدر

امید شنایدر	امید اسلامی	همبستگی	تعداد
۰/۵۳۰**	۱	همبستگی	۴۰۱
۴۰۱	۰/۵۳۰**	تعداد	۱
۴۰۱	۴۰۱	تعداد	۴۰۱

** همبستگی در سطح ۰/۰۱ معنادار می‌باشد.

نتایج جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که بین امید اسلامی و امید/شنایدر همبستگی مثبت و معناداری در

سطح ۰/۰۱ و پایین‌تر وجود دارد. از این‌رو، می‌توان ادعا کرد که مقیاس امید اسلامی، مؤلفه‌های امید را مورد سنجش قرار می‌دهد و از روایی ملاکی خوبی برخوردار می‌باشد.

جدول ۶: همبستگی بین مؤلفه‌های مقیاس امید اسلامی و مؤلفه‌های مقیاس امید شنایدر

مؤلفه‌های	مؤلفه هدف امید اسلامی	مؤلفه تلاش امید اسلامی	مؤلفه اسباب امید اسلامی	مؤلفه تکیه‌گاه امید اسلامی	مؤلفه راهیابی امید شنایدر	مؤلفه عاملیت امید شنایدر
مؤلفه هدف امید اسلامی	۱	۰/۵۴۰**				
مؤلفه تلاش امید اسلامی		۱	۰/۳۹۳**			
مؤلفه اسباب امید اسلامی			۱	۰/۶۵۶**		
مؤلفه تکیه‌گاه امید اسلامی				۱	۰/۳۸۰**	
مؤلفه راهیابی امید شنایدر					۱	۰/۵۴۳**
مؤلفه عاملیت امید شنایدر						۱

** همبستگی در سطح ۰/۰۱ معنادار می‌باشد.

نتایج جدول شماره ۶ نشان می‌دهد که بین خود چهار مؤلفه امید اسلامی (هدف، تلاش، اسباب و تکیه‌گاه) و بین آنها و دو مؤلفه امید شنایدر (راهیابی و عاملیت) و بین خود دو مؤلفه امید/شنایدر همبستگی مثبت و معناداری در سطح ۰/۰۱ و پایین‌تر وجود دارد که روایی ملاک مقیاس امید را از این جهت به اثبات می‌رساند.

ج. تحلیل داده‌های مربوط به روایی سازه مقیاس امید اسلامی به روش تحلیل عاملی: پس از اجرای نهایی مقیاس امید اسلامی در میان ۴۰۱ نفر از آزمودنی‌ها، به‌منظور سنجش روایی سازه و نیز شناسایی و تعیین عوامل تشکیل‌دهنده مقیاس، از روش تحلیل عاملی استفاده شد.

در این پژوهش، برای تعیین و تحلیل عوامل از تحلیل عاملی به روش «مؤلفه‌های اصلی» و «چرخش واریماکس» (Varimax rotation) به همراه «بهنجارسازی» کایزر (Kaiser) استفاده شد.

پیش از اجرای مراحل تحلیل عوامل، برای اینکه معلوم شود حجم نمونه انتخاب شده، متناسب روش تحلیل عاملی می‌باشد، از آزمون بارتلت و کفایت نمونه‌برداری به روش KMO استفاده شد که در ذیل این جدول آمده است:

جدول ۷: آزمون بارتلت و کفایت نمونه‌برداری

تایج	آماره‌ها
۰/۸۸۸	کفایت نمونه‌برداری به روش KMO
۴۲۵۶/۲۷۷	آزمون کرویت بارتلت (Bartlett's Test of Sphericity)
۵۲۸	درجه آزادی
۰/۰۰۰	سطح معناداری

در جدول شماره ۷ نتایج آزمون بارتلت و کفایت نمونه‌برداری ارائه شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، شاخص کفایت نمونه‌برداری برابر با ۰/۸۸۸ می‌باشد. در نتیجه، آزمون کفایت نمونه نشان می‌دهد که حجم نمونه موردنظر برای تحلیل عوامل مناسب است. همچنین نتایج آزمون کرویت

بارتلت با درجه آزادی ۵۲۸ و مجذور کای ۴۲۵۶۷۲۴۴ در سطح $P \leq 0.0001$ معنادار است. بنابراین، ماتریس همبستگی داده‌ها برای تحلیل عاملی حاوی اطلاعات معنا است.

در مرحله اول تحلیل عاملی، به منظور تعیین تعداد عامل‌های اصلی از ملاک ارزش‌های ویژه بزرگ‌تر از یک استفاده شد. بر این اساس، برای مقیاس امید اسلامی تعداد ۷ عامل نمایان شد. پس از تعیین تعداد عامل‌های اصلی (۷ عامل) پیش از آنکه تفسیر شوند، به منظور ساده‌تر و قابل فهم‌تر کردن ساختار عاملی، عامل‌های مذکور انتخاب و چرخش متعامد به شیوه واریماکس بر روی آنها اجرا شد که نتایج آن در پی می‌آید.

به منظور دست‌یابی به همبستگی بین آزمون‌ها و عامل‌ها، با در نظر گرفتن 0.3 به عنوان بار عاملی هیچ کدام از گویه‌های پرسش‌نامه بار عاملی کمتر از 0.3 نداشت که موجب حذف گویه گردد. از این رو، چرخش مجدد بر روی همان ۳۳ گویه صورت گرفت که طبق گزارش SPSS این چرخش‌ها در ۸ مرتبه همگرا شده است.

برای مشخص شدن روابط بین متغیرها و عامل‌ها، ماتریس ضرایب بارگویه‌های عاملی در پی می‌آید.

جدول ۸: ماتریس مؤلفه‌ها بعد از چرخش

عامل اول			عامل دوم			عامل سوم			عامل چهارم			عامل پنجم			عامل ششم			عامل هفتم		
بار	ردیف	گویه	بار	ردیف	گویه	بار	ردیف	گویه	بار	ردیف	گویه	بار	ردیف	گویه	بار	ردیف	گویه	بار	ردیف	گویه
۰/۴۸۵	۳	۱	۰/۵۰۹	۷	۱	۰/۶۱۸	۱۰	۱	۰/۷۹۸	۳۳	۱	۰/۷۹۸	۳۳	۱	۰/۶۱۸	۱۰	۱	۰/۷۹۸	۳۳	۱
۰/۲۲۲	۴	۲	۰/۶۵۸	۸	۲	۰/۵۰۴	۱۱	۲	۰/۵۱۴	۲۴	۲	۰/۵۱۴	۲۴	۲	۰/۵۰۴	۱۱	۲	۰/۵۱۴	۲۴	۲
۰/۱۱۳	۵	۳	۰/۴۴۰	۱۸	۳	۰/۷۴۳	۲۱	۳	۰/۴۶۷	۲۶	۳	۰/۴۶۷	۲۶	۳	۰/۷۴۳	۲۱	۳	۰/۴۶۷	۲۶	۳
۰/۶۱۵	۶	۴	۰/۸۳۲	۱۹	۴	۰/۶۹۴	۲۲	۴	۰/۸۸۶	۳۲	۴	۰/۸۸۶	۳۲	۴	۰/۶۹۴	۲۲	۴	۰/۸۸۶	۳۲	۴
۰/۶۰۸	۱۴	۵	۰/۵۶۰	۲۹	۵	۰/۴۰۳	۳۳	۵												
۰/۶۷۶	۱۶	۶	۰/۸۳۸	۳۰	۶															
۰/۵۰۱	۱۷	۷																		
۰/۴۳۳	۲۸	۸																		

در جدول ۸ تعداد عامل‌ها به همراه بارهای عاملی بالاتر از 0.3 ارائه شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، ۸ گویه عامل اول، ۶ گویه عامل دوم، ۵ گویه عامل سوم، ۴ گویه عامل چهارم، ۳ گویه عامل پنجم، ۳ گویه عامل ششم و ۴ گویه عامل هفتم را تشکیل می‌دهد. ارزش ویژه عامل‌های مذکور یک و بزرگتر از آن است. البته برخی از متغیرها در دو عامل دارای بار بودند، چنین متغیرهای به عامل‌های نسبت داده شدند که دارای بار عاملی بیشتر بودند و از عامل دیگر که بار عاملی کمتری داشت، حذف گردید.

جدول ۹: میزان درصد واریانس هر عامل از واریانس کل

متغیر	درصد واریانس	درصد تجمعی
عامل اول	۱۱/۹۳۲	۱۱/۹۳۲
عامل دوم	۸/۳۰۹	۲۰/۲۴۱
عامل سوم	۷/۶۶۴	۲۷/۹۰۵
عامل چهارم	۶/۸۰۹	۳۴/۷۱۴
عامل پنجم	۶/۶۹۵	۴۱/۴۰۹
عامل ششم	۶/۶۵۹	۴۸/۰۶۸
عامل هفتم	۵/۶۵۱	۵۳/۷۱۹

جدول ۱۰: ضریب آلفای کرونباخ مقیاس امید اسلامی در مراحل آزمایشی و نهایی

مراحل	تعداد آزمودنی	تعداد گویه	ضریب آلفای کرونباخ
آزمایشی	۲۸	۳۳	۰/۸۸۳
نهایی	۴۰۱	۳۳	۰/۸۹۴

با توجه به جدول ۹، در این میان عامل اول ۱۱/۹۳۲ درصد کل واریانس مقیاس را برآورد می‌کند و عوامل دیگر به ترتیب ۸/۳۰۹ درصد، ۷/۶۶۴ درصد، ۶/۸۰۹ درصد، ۶/۶۹۵ درصد، ۶/۶۵۹ درصد و ۵/۶۵۱ درصد واریانس کل را برآورد می‌کند و هفت عامل مذکور در مجموع ۵۳/۷۱۹ درصد واریانس کل مقیاس امید اسلامی را برآورد می‌کند. برای دست‌یابی به میزان اعتبار مقیاس نتایج ضریب همسانی درونی (آلفای کرونباخ) و دو نیمه‌سازی در دو مرحله (آزمایشی، نهایی) سازه ارائه می‌شود.

نتایج جدول شماره ۱۰ آلفای کرونباخ مقیاس امید اسلامی در مرحله آزمایشی (تعداد آزمودنی‌ها ۲۸ نفر) و نهایی (تعداد آزمودنی‌ها ۴۰۱ نفر) را نشان می‌دهد. بر این اساس، ضریب آلفای کرونباخ در مرحله آزمایشی برابر ۰/۸۸۳ و در مرحله نهایی برابر ۰/۸۹۴ می‌باشد که بیانگر همسانی درونی مقیاس امید اسلامی در سطح بالایی می‌باشد.

جدول ۱۲: آماره‌های اعتبار مقیاس امید اسلامی در مرحله نهایی

آلفای کرونباخ	نیمه اول*		مجموع تعداد گویه‌ها
	مقدار	تعداد گویه‌ها	
۰/۸۲۰	۱۷	۱۷	۳۳
ضریب اسپیرمن-براون	نیمه دوم**		مجموع تعداد گویه‌ها
	مقدار	تعداد گویه‌ها	
۰/۸۲۷	۱۶	۱۶	۳۳
همبستگی بین دو فرم			
۰/۸۱۴	۰/۸۲۳		
۰/۸۲۳	۰/۸۲۳		
۰/۸۲۳	۰/۸۲۶		

جدول ۱۱: آماره‌های اعتبار مقیاس امید اسلامی در مرحله آزمایشی

آلفای کرونباخ	نیمه اول*		مجموع تعداد گویه‌ها
	مقدار	تعداد گویه‌ها	
۰/۷۸۹	۱۷	۱۷	۳۳
ضریب اسپیرمن-براون	نیمه دوم**		مجموع تعداد گویه‌ها
	مقدار	تعداد گویه‌ها	
۰/۸۱۷	۱۶	۱۶	۳۳
همبستگی بین دو فرم			
۰/۷۰۷	۰/۸۲۸		
۰/۸۲۸	۰/۸۲۸		
۰/۸۲۸	۰/۸۱۶		

* نیمه اول، گویه‌های ۱۷ تا ۳۳

** نیمه دوم، گویه‌های ۱۸ تا ۳۳

* نیمه اول، گویه‌های ۱ تا ۱۷

** نیمه دوم، گویه‌های ۱۸ تا ۳۳

همان‌گونه که در جداول ۱۱ و ۱۲ آمده است، ضریب اسپیرمن-براون در مرحله آزمایشی برابر با ۰/۸۲۷ و در مرحله نهایی برابر با ۰/۸۳۳ می‌باشد. میزان همسانی درونی بر اساس ضریب دو نیمه‌سازی گاتمن در مرحله آزمایشی ۰/۸۱۶ و در مرحله نهایی ۰/۸۲۶ می‌باشد. همچنین همبستگی بین دو فرم در اجرای آزمایشی برابر با ۰/۷۰۷ و در اجرای نهایی برابر با ۰/۷۱۴ می‌باشد. بر این اساس، در مرحله آزمایشی، ضریب آلفای نیمه اول ۰/۷۸۹ و ضریب نیمه دوم ۰/۸۱۷ می‌باشد در

حالی که، در مرحله نهایی مقدار ضرایب مذکور به ترتیب ۰/۸۲۰ و ۰/۸۲۷ می‌باشد. بنابراین، علی‌رغم تفاوت ناچیز ضرایب در دو مرحله اجرا، همسانی درونی مقیاس امید اسلامی از سطح بالایی برخوردار است.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج روایی ساختار نشان داد که میانگین نمره تمام کارشناسان، بالاتر از ۳/۵ بوده و میانگین کل برابر با ۳/۷۸ با انحراف استاندارد ۰/۳۷۳ می‌باشد. بنابراین، بر اساس نظرات کارشناسان خبره در دین، مؤلفه‌های نظری مقیاس امید از دیدگاه اسلام با آیات و روایات استناد شده از مطابقت بالایی برخوردار می‌باشد. از این رو، مؤلفه‌های نظری برای طراحی پرسش‌نامه از قابلیت لازم برخوردار می‌باشند.

نتایج روایی محتوایی نشان داد که میانگین نمرات تمام کارشناسان بالاتر از عدد ۳ قرار گرفت. همچنین میانگین کل نمرات برابر با ۳/۳۶ با انحراف استاندارد ۰/۵۹۹ می‌باشد. این امر بیانگر روایی محتوایی بالای این مقیاس می‌باشد.

نتایج روایی ملاکی نشان داد که میان مقیاس امید اسلامی و امید/شنايدر، همبستگی مثبت و معناداری در سطح ۰/۰۱ برابر با ۰/۵۳۰ وجود دارد. همچنین نتایج نشان داد که بین مؤلفه‌های مقیاس امید از دیدگاه اسلام و مقیاس امید/شنايدر، همبستگی مثبت و معناداری در سطح ۰/۰۱ و پایین‌تر وجود دارد. از این رو، روایی ملاکی خوب مقیاس امید به اثبات می‌رسد.

نتایج روایی سازه بر اساس تحلیل عاملی حاکی از آن است که بار عاملی گویه‌ها ۰/۳ و بالاتر از آن می‌باشد. بنابراین، همه گویه‌ها باقی ماندند و هیچ گویه‌ای حذف نگردید. در نتیجه، روش چرخش مجدد، ۷ عامل با ارزش ویژه ۱ و بزرگ‌تر و بار عاملی بالاتر از ۰/۳ استخراج شد که ۸ گویه عامل اول، ۶ گویه عامل دوم، ۵ گویه عامل سوم، ۴ گویه عامل چهارم، ۳ گویه عامل پنجم، ۳ گویه عامل ششم، و ۴ گویه عامل هفتم را تشکیل می‌دهد. هفت عامل به‌دست‌آمده در مجموع ۵۳/۷۱۹ درصد واریانس کل مقیاس امید از دیدگاه اسلام را برآورد می‌کند (جدول ۱۸-۴).

همچنین نشان داد، ضریب همبستگی تمامی سؤالات ۳۳ گانه مقیاس امید از دیدگاه اسلام با کل مقیاس در سطح ۰/۰۱ مثبت و معنادار بوده و بین تمام عوامل ۷ گانه مقیاس امید و بین هر کدام از عوامل با کل مقیاس در سطح ۰/۰۱ همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد.

بنابراین، براساس سه روش روایی مذکور، روایی مقیاس امید از دیدگاه اسلام به اثبات می‌رسد. در نتیجه، این مقیاس، مؤلفه‌های اصلی و زیر مؤلفه‌های امید از دیدگاه اسلام را مورد سنجش قرار می‌دهد. نتایج اعتبار مقیاس نشان داد اعتبار مقیاس امید از دیدگاه اسلام در حد بالایی می‌باشد. این امر حاکی از درجه ثبات و پایایی، قابلیت پیش‌بینی و دقت آزمون می‌باشد.

منابع

- اریک، فرم (۱۳۸۰)، *انقلاب امید*، ترجمه مجید روشنگر، چ سوم، بی جا، مروارید.
- بهراری، فرشاد (۱۳۹۰)، *مبانی امید و امید درمانی (راهنمای امید آفرینی)*، تهران، دانژه.
- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۸۶)، *روش‌های تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی*، چ دوم، تهران، دوران.
- پورغزین، طیبه و فاطمه غفاری، «بررسی ارتباط امید و عزت نفس در مددجویان گیرنده پیوند کلیه در بیمارستان امام رضا (ع) شهر مشهد سال ۸۲-۱۳۸۱»، (بهار ۱۳۸۴)، *مجله دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی شهید صدوقی یزد*، ش ۱، دوره سیزدهم، ص ۵۷-۶۱.
- حسینیان، الهه و همکاران، «اثربخشی معنی‌درمانی گروهی بر امید به زندگی بیماران سرطانی»، (۱۳۸۸)، *علوم رفتاری*، ش ۴ (پیاپی ۱۰)، ص ۲۸۷-۲۹۲.
- رسولی مریم و همکاران، «ویژگی‌های روان‌سنجی «مقیاس امیدواری نوجوانان» در نوجوانان ساکن مراکز شبانه روزی»، (بهار ۱۳۸۹)، *پایش*، پژوهشکده علوم بهداشتی جهاد دانشگاهی، سال نهم، ش ۲، ص ۱۹۷-۲۰۴.
- فیض کاشانی، ملامحسن (۱۳۷۹)، *راه روشن*، ترجمه المحجّه البيضاء فی تهذیب الاحیاء، ترجمه سیدمحمدصادق عارف، چ دوم، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
- کار، آلان (۱۳۸۵)، *روان‌شناسی مثبت علم شادمانی و نیرومندی‌های انسان*، ترجمه حسن پاشاشریفی و جعفر نجفی زند، بی جا، سخن.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۴)، *بحارالانوار*، بیروت، مؤسسه الوفاء.
- مظاهری، محمدعلی و عباس پسندیده (۱۳۹۰)، *مثلت ایمان الگوی ابعادی رابطه انسان با خدا*، قم، دارالحدیث.
- مصباح، محمدتقی، «اخلاق و عرفان اسلامی»، (۱۳۷۹)، *معرفت*، ش ۳۳، ص ۴-۷.
- (۱۳۸۰)، *معارف قرآن (۷) اخلاق در قرآن*، تحقیق و نگارش محمدحسین اسکندری، چ هشتم، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- منصوری، خلیل، «آثار و کارکرد امید در زندگی انسان»، تاریخ به روز رسانی ۱۳۹۱/۴/۸. www.maarefquran.com
- هزاروسی، بهرام، «کاربرد مشاوره گروهی به شیوه معنادرمانی در افزایش امید به زندگی در بیماران مبتلا به سرطان پستان»، تاریخ به روز رسانی ۱۳۹۱/۴/۸.
- www.teo.ir/images/part/maghale/upload/23.pdf
- Magyar-Moe, Jeana L. *Therapist's Guide to Positive Psychological Interventions*, Park Avenue South, New York, 2009.
- Linley, p. Alex, Joseph, Stephen, *Positive Psychology in Practice*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2004.
- Snyder, C. R., (2002), *Hope Theory: Rainbows in the Mind*, Psychological Inquiry, v 13, p. 249-275.
- Snyder, C. R. Shane J. Lopez, *Positive Psychology The Scientific and Practical Explorations of Human Strengths*, Sage Publications LTD, London, 2007.

پیوست

پیوست ۱: نمونه فرم ارزیابی میزان مطابقت مولفه‌های نظری امید و نحوه دلالت آن با آموزه‌های اسلام توسط کارشناسان خبره

مؤلفه	۱.هدف
نحوه دلالت	مید نیاز به متعلق دارد و نقطه مطلوب در آیات (لقاء خداوند) و روایات امید، نشانگر متعلق امید می‌باشد که بیانگر تحقق اهداف در آینده می‌باشد. از این رو، هدف داشتن از مؤلفه‌های اساسی امید می‌باشد.
مستندات	<p>قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا(کهف: ۱۱۰)</p> <p>إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ(یونس: ۷)</p> <p>وَلَوْ يَعْجَلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتَعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَفَظَىٰ إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ فَتَدَّرُ اللَّهُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ(یونس: ۱۱)</p> <p>وَ إِذَا تَلَّيْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا نَبَيَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا أَنتَ بَقْرَانٌ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدَّلَهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلَقَاءِ نَفْسِي أَنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ يَوْمَ عَظِيمٍ(یونس: ۱۰۵).</p>
میزان مطابقت با آموزه‌های اسلام	خیلی زیاد ۱۰۰-۷۶ درصد
	زیاد ۷۵-۵۱ درصد
	کم ۵۰-۲۶ درصد
	خیلی کم ۲۵-۱ درصد
توضیحات	

پیوست ۲: مقیاس سنجش امید بر اساس منابع اسلامی

جنسیت: مذکر مونث سن: سال - تحصیلات کلاسیک: پایین‌تر از دیپلم دیپلم لیسانس فوق لیسانس دکتری

رشته تحصیلی: تحصیلات حوزوی: مقدمات پایه هفتم پایه هشتم پایه نهم پایه دهم خارج

وضعیت اقتصادی خانواده (شغل و درآمد): پایین متوسط خوب

وضعیت تأهل: مجرد متأهل

سؤال	کاملاً موافقم	موافقم	مخالقم	کاملاً مخالفم
۱. در زندگی بدنیال حقیقت هستم.	۴	۳	۲	۱
۲. به دنبال خواسته‌های هستم که دست‌یابی به آنها ممکن می‌باشد.	۴	۳	۲	۱
۳. خداوند به اهدافی که در زندگی انتخاب کرده‌ام آگاه می‌باشد.	۴	۳	۲	۱
۴. مهربان بودن خدا، در رسیدن به اهدافم کمک می‌کند.	۴	۳	۲	۱
۵. توانا بودن خداوند به من قوت قلب می‌دهد.	۴	۳	۲	۱
۶. به احتمال قوی در رسیدن به اهدافم خداوند نتیجه خوبی شامل‌حالم می‌کند.	۴	۳	۲	۱
۷. در رسیدن به اهدافم امور و زمینه‌های معنوی تأثیر گذارند.	۴	۳	۲	۱
۸. امور معنوی بیشتر از امور مادی مرا به خواسته‌هایم می‌رسانند.	۴	۳	۲	۱
۹. از راهی که اصلاً پیش‌بینی آن را نمی‌کردم برخی اوقات نیازهایم برآورده می‌شود.	۴	۳	۲	۱
۱۰. کارهایی که انجام می‌دهم متناسب با خواسته‌هایم می‌باشند.	۴	۳	۲	۱
۱۱. اگر چه سختی‌هایی در راه رسیدن به اهدافم می‌باشد، ولی با صبر و تحمل آنها را پشت سر می‌گذارم.	۴	۳	۲	۱
۱۲. هدف‌هایی را دنبال می‌کنم که خیالی و پوچ نیستند.	۴	۳	۲	۱
۱۳. اهدافم قابل دست‌یابی هستند.	۴	۳	۲	۱
۱۴. چون خداوند از مشکلاتم آگاه است، احساس خوبی دارم.	۴	۳	۲	۱
۱۵. کم‌کاری‌ها و خطاهای من، کوچکتر از لطف و رافت خداوند است.	۴	۳	۲	۱
۱۶. توانا بودن خداوند، مرا در رسیدن به خواسته‌هایم یاری می‌کند.	۴	۳	۲	۱
۱۷. با تکیه بر خدا، کارهایی که می‌کنم سرانجام خوبی دارند.	۴	۳	۲	۱
۱۸. در رسیدن به خواسته‌هایم از خواندن قرآن، اقامه نماز، اتفاق در راه خدا و توسل به ائمه(م) کمک می‌گیرم.	۴	۳	۲	۱
۱۹. در رسیدن به خواسته‌هایم به امور معنوی بیشتر از امور مادی اطمینان دارم.	۴	۳	۲	۱
۲۰. با اینکه درها به رویم بسته شده‌اند و احتمال حل شدن کارم را نمی‌دهم، اما کارم حل می‌شود.	۴	۳	۲	۱

۱	۲	۳	۴	۲۱. برای رسیدن به اهدافم، کارهای متناسب آنها انجام می‌دهم.
۱	۲	۳	۴	۲۲. به خاطر شیرینی نتایج آینده، تلخی کنونی را تحمل می‌کنم.
۱	۲	۳	۴	۲۳. برخی معتقداند در انتخاب هدف واقم بین نیستم.
۱	۲	۳	۴	۲۴. مهم نیست که اهدافم قابل دست‌یابی باشند.
۱	۲	۳	۴	۲۵. فکر می‌کنم خداوند تمام خواسته‌های مرا نمی‌داند.
۱	۲	۳	۴	۲۶. هرگاه در رسیدن به خواسته‌هایم دچار خطا و لغزش گردم ناامید می‌شوم.
۱	۲	۳	۴	۲۷. هیچ‌کس قادر به برآورده کردن نیازهای من نیست.
۱	۲	۳	۴	۲۸. چون بر خداوند تکیه نموده‌ام، موفقیت نصیبم خواهد شد.
۱	۲	۳	۴	۲۹. در رسیدن به هدف‌ها، فقط امور دنیایی (مادی) را لازم دارم.
۱	۲	۳	۴	۳۰. در تأمین اهدافم، نقش امور مادی بیشتر از امور معنوی است.
۱	۲	۳	۴	۳۱. حتی وقتی درها به رویم بسته باشد، باور دارم که هنوز راهی وجود دارد.
۱	۲	۳	۴	۳۲. برخی معتقداند کارهایی که انجام می‌دهم، متناسب با اهدافم نیست.
۱	۲	۳	۴	۳۳. اگر موانعی هم در راه رسیدن به اهدافم باشد، باز دست از کار و تلاشی برنمی‌دارم.